

חוברת לימוד והגות

ימי הצום

10 נושאים ללימוד ולדיון סביב השולחן

עשר שאלות מתוך שיעורו של הרב רפאל בניזרי "תשעה באב:
ההתעלות על עצמנו": מדוע נדמה לפעמים שהתורה כבר אינה מדברת
אלינו, מה חסר באמונתו של איוב, ומדוע המשיח נולד ביום האבל.
הבנייה מחדש, אומר הרב, לא תבוא ממקום אחר: היא מתחילה במה
שכל אחד מתעלה עליו בתוכו.

הרב רפאל בניזרי

תוכן הנושאים

נושאים להגות ושאלות לשיחה סביב השולחן בימי הצום

01	התורה לא הזדקנה
02	"על" או "ל": המצווה הבאה מתוכנו
03	איש מארץ שאין למצוא אותה
04	לירא את ה' בלי לאהוב אותו
05	הקריב קרבנות במקום לדבר איתם
06	אמונה כמסך?
07	לקלל, לקבל או לתבוע?
08	הבוז, חטאו האמיתי של איוב
09	ההלכה שאינה נושמת עוד
10	המשיח נולד בתשעה באב

הצגה

ביום תשעה באב אסור ללמוד תורה: שמחתה נמנעת מאיתנו, באבל על כל מה שאיבדנו ועל כל מה שטרם הגשמו. הרב רואה בעצירה הזאת הזמנה.

השאלה

אם התורה אינה מדברת אלינו עוד, האם היא שהזדקנה?

התשובה

הרב: "אין זה שהתורה אינה אקטואלית עוד; אנחנו שאיננו אקטואליים עוד ביחס למסר של התורה."

יכולה להיות קריאה בתורה שהתיישנה ביחס לגילנו, לרמת השכלתנו, ככל שאנו מתקדמים. צריך עצירה כדי לשוב אליה, ולחדש אותה בכך שאנו מחדשים את עצמנו.

שכן יש שתי דרכים לקרוא. אפשר להעמיד את התורה ואת מצוותיה לניתוח, כפי שאנו מעמידים את מדע הדברים לשכלנו כדי לשלוט בו. נפיק מכך אמנם לימודים, אבל תמיד יהיה זה לימוד שנקטע ממנו ממדו הפנימי.

כל קריאה בתורה צריכה לעבור דרך הרוח ודרך הרטט הפנימי שלנו. בלי הזדהות זו של האדם עם הטקסט שהוא לומד, עם המצווה שהוא מקיים, יוצאים ידי חובתה כמו ידי חובה הנכפית מבחוץ.

מסקנת הרב

כל קריאה בתורה צריכה להיעשות דרך הרוח ודרך הרטט הפנימי שלנו.

לקח לשולחן

האם יש טקסט, תפילה, מנהג ש"אינו מדבר אלינו עוד"? במקום להכריז שעבר זמנו, נשאל את עצמנו מה בתוכנו חדל לשמוע אותו. יבחר כל אחד קטע לקרוא מחדש השבוע במבט רענן.

הצגה

ברכותינו אינן כולן באותה צורה. אומרים "על המילה"; אבל האב המל את בנו אומר "למול את הבן". מילת יחס אחת משנה הכול.

השאלה

מה אומר ההבדל הדקדוקי הקטן הזה על דרך קיום המצוות שלנו — ועל חורבן הבית?

התשובה

"...וצונו להדליק נר חנוכה".

כשאני מל את בני, אין זה מנהג הנכפה עליי מבחוץ: זו יחמה, קיום המצווה בידי עצמי. כך גם אין אומרים "על נר חנוכה" אלא "להדליק": האור שלי הוא שנמשך דרך אור החנוכה.

היה צריך שקיום המצוות יציית לרוח הפנימית הזאת. בלעדיה, אין לא אהבה ולא הזדהות; המצווה אינה ביטוי לטבעי, לאמונתי.

זה, אומר הרב, לב חורבן הבית. כשהמקדש נעשה מקום חיצוני לנו, שהולכים אליו כדי לצאת ידי חובת המצווה, מפיקים ממנו תועלת מזערית בלבד. ההתחדשות האמיתית היא כשאני חש את הצורך הזה מבפנים ומחכה לו: אז נפגשים שני אורות, אחד חיצוני ואחד פנימי.

מסקנת הרב

יש כאן המשך של עצמי: האור שלי הוא שנמשך דרך נר החנוכה.

לקח לשולחן

יש מה שאנו עושים "על" ויש מה שאנו עושים באמת בעצמנו. איזו מצווה של הבית נוכל להעביר מן החובה אל היוזמה? מי רוצה לקחת זאת על עצמו?

הצגה

"איש היה בארץ עוץ". היכן עוץ? ליד דמשק, בחצי האי ערב... איש אינו יודע. איוב אינו יהודי, ורעיו באים משלושה אופקים שונים.

השאלה

מדוע לוקח המקרא כדגם איש מן העמים, מארץ שאין יודעים היכן היא?

התשובה

"איש היה בארץ עוץ איוב שמו" (איוב א, א).

איוב אינו בהכרח יהודי: הוא איש מן העמים, אבל מאמין. היכן גר? אינו יודעים. האיש הזה אינו תולדה של שום מקום: הוא אב־הטיפוס של האנושי, בכל יבשת שהיא. זו האוניברסליות של המושבה המקראית.

לא כולנו נכנסים לאותה תבנית, אומר הרב: יש רגישויות שונות, אישיותיות שונות, גישות שונות לתפיסת האלוקי. גם שלושת רעיו, שבאו מאזורים שונים, רואים את עצמם כמי שזכו למראות של האלוקי: התגלות ה' אינה שמורה לעם אחד ולא לשכבה אחת של האנושות.

אבל החיפוש הזה, מזהיר הרב, לעולם אינו בלי מכשולים, בלי ניסיון, בלי סבל. הצדיק אינו יודע מנוחה: "צדיקים אין להם מנוחה", ומה שהיה צריך להיות לו זמן מנוחה אינו אלא יציאה חדרשה לקראת אתגר אחר.

מסקנת הרב

האיש הזה אינו תולדה של מקום, הוא אב־הטיפוס של האנושי.

לקח לשולחן

לעיתים קרובות אנו לומדים מאנשים שונים מאוד מאיתנו. מי, מחוץ לסביבתנו, לימד אותנו פעם משהו על אמונה, על טוב לב או על אומץ? נספר על כך ליד השולחן.

הצגה

הספר נפתח בדיוקן: "תם וישר וירא אלוקים וסר מרע". קוראים זאת כשבת. הרב, לעומת זאת, קורא בכך גבול.

השאלה

מה חסר באמונה שאינה מכירה אלא את היראה?

התשובה

"והיה האיש ההוא תם וישר וירא אלוקים וסר מרע" (איוב א, א).

אם נוהג לפרש "תם" כשלם, הרב היה אומר: תמים, נאיבי. איוב נושא אמונה פשוטה, רצון ליושר שאפשר לכבדו, יראת שמים שאין אהבת ה' תומכת בה. כשהיראה עומדת לבדה, פירושה שאני חושש תמיד שהשמים ייפלו על ראשי, ומוטב לי ללכת בדרך הישר אם איני רוצה צרות. אז אני עובד כעבד העובד את רבו, ולא כבן העובד את אביו.

האם היה חכם? הכתוב אינו אומר זאת. והוא אינו אומר בשום מקום שאיוב עשה חסד עם רעהו, עם החברה שלו: מתארים לנו אדם השלם עם עצמו, שבע מכל צד.

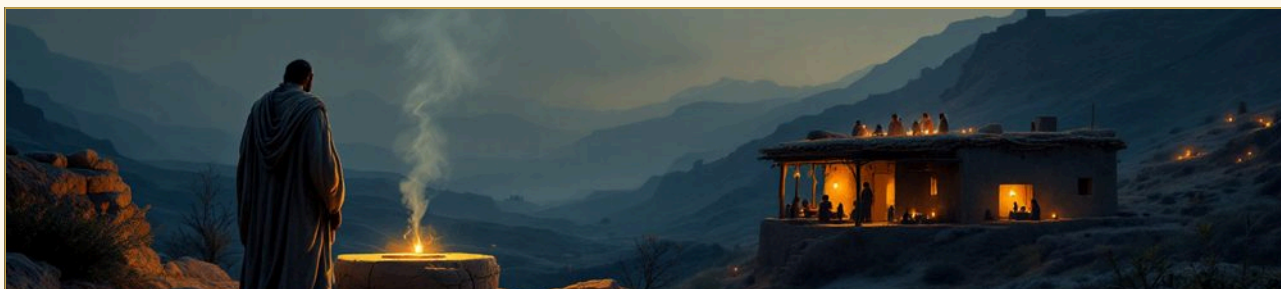
לכן, כשה' מתגלה לבסוף, הוא אומר לו בעצם: עבדת אותי, אבל לא ביקשת להכיר אותי. ולעבוד את ה' בלי לחלוק את הדעת הזאת עם הסביבה אינו מוביל אל כוונותיו האמיתיות.

מסקנת הרב

אני עובד אותו כעבד העובד את רבו, ולא כבן העובד את אביו.

לקח לשולחן

לעתים קרובות אנו מצייתים מפחד התוצאות, באמונה כמו במשפחה. מה אני עושה בבית רק כדי להימנע מתוכחה? ומה היה נשאר ממעשיי אילו איש לא היה עוד סופר אותם?

הצגה

לאיוב שבעה בנים ושלוש בנות. הם עורכים משתאות בתורם, כל אחד בביתו. ואביהם מעלה עולות בעדם — אולי חטאון, אולי ברכו אלוקים בלבכם.

השאלה

איוב מתפלל על ילדיו בלי לדבר איתם אף פעם. האם אין כאן הפורענות הראשונה של הספר, עוד לפני כל ניסיון?

התשובה

"אולי חטאון בני וברכו אלוקים בלבכם" (איוב א, ה).

לפני כל ניסיון יש נתק בין ההורים לילדים, שבר במשפחה. אנו תמיד רוצים לתת הכול לילדינו; השאלה היא אם מה שהשקענו בהם מבטיח המשכיות שמעבר לתמיכה החומרית. איוב נתן הכול, אבל ילדיו לא גילו את מעלותיו, והוא ידע רק להעלות עולות בעדם. היה עליו לרדת לגובה עיניהם במקום לרצות להעלותם אל גובהו: לתת להם מקצוע הוא אמצעי להתפרנס, אין זה עדיין לעשות מהם "בן אדם".

כשחסר דיאלוג עם ילדינו, אין זה משום שהם זרים לתורתנו: זה משום שאינם מאמינים בנו, ואנו לא מצאנו את השפה שתקנה את לבם. לעיתים קרובות רוח פטריארכלית, ביטחון שמבקשים לכפות, היא שעומדת ביסוד הדבר.

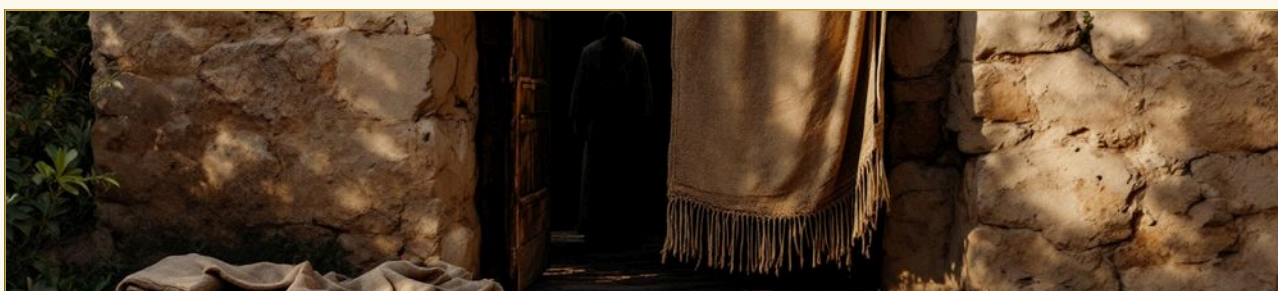
לכן, בסוף הספר, איוב נותן שמות חדשים לילדיו. אין אלה ילדים אחרים: הוא מוצא אותם מחדש, מוצא מחדש את הדיאלוג עמם. הם היו כלואים באידיאולוגיה סגורה שלא חיפשה שפה משותפת.

מסקנת הרב

מה שמעבר להווייה הוא קודם כול הילד.

לקח לשולחן

קל יותר לשלם בעד ילדינו מאשר לדבר איתם. מה נתתי השנה לילדיי, או להורי, שעלה רק כסף או דאגה? ואיזה משפט, שלא נאמר זמן רב, צריך לומר סוף סוף?

הצגה

ה' מרשה לשטן לנסות את איוב. רכושו נעלם, ואחר כך בניו נהרגים בידי שודדים. איוב קורע את בגדו ואומר: ה' נתן וה' לקח. הוא אינו בוכה.

השאלה

מה בא הניסיון לבדוק — ומה לחשוב על אמונה שאינה מזילה דמעה?

התשובה

"ה' נתן וה' לקח, יהי שם ה' מברך" (איוב א, כא).

השטן מייצג כאן את מידת הדין, את הקפדנות עצמה. השאלה שהוא מעלה מפחידה: האם כל התנועה הדתית הזאת אינה רווחה סובייקטיבית, מסך שהאדם מבקש להסתתר מאחוריו, דרך להרגיע את חרדותיו ואולי להטיל את אחריותו על גדול ממנו? האם לעבוד את ה' פירושו לבקש את ישועתך שלך באומרך: אני חי בקרבת האלוקי, אין לי עוד ממה לחשוש?

איוב אינו נכנע. אבל מה שמפתיע, אומר הרב, הוא שאינו בוכה על ילדיו. הכתוב קובע שלא חטא בשפתיו; חכמינו מוסיפים: בשפתיו לא חטא, בלבו חטא — בתוכו פנימה, היה מכורסם.

מסקנת הרב

לקרוע את הבגדים אין פירושו שקרעו את הלב או שהלב קרוע.

לקח לשולחן

לפעמים קל יותר לומר את הנוסח הנכון מאשר לבטא את מה שמרגישים. האם יש לנו, בבית, רשות לבכות, לומר שכואב לנו? והאם מעשינו הדתיים מקרבים אותנו אל מה שאנו חווים — או מגינים עלינו מפניו?

הצגה

מכוסה שחין, איוב שומע את אשתו: עד מתי תחזיק בתומתך? ברך אלוקים ומת. הוא משיב: גם את הטוב נקבל מאת האלוקים, ואת הרע לא נקבל? תשובה אדוקה, לכאורה.

השאלה

האם ה' הוא מקור הרע כמו הטוב? והאם רשאי האדם המנוסה למרוד?

התשובה

"גם את הטוב נקבל מאת האלוקים, ואת הרע לא נקבל?" (איוב ב, י).

לאיוב, ה' הוא גם מקור הטוב וגם מקור הרע. זה כבר, אומר הרב, שריד של אלילות: מן העליון אינו יכול לצאת הרע, אחרת ה' היה רע, וזה בלתי אפשרי. הוא מקור הטוב. הרע מחושל בידי האדם, בדרך שבה הוא תופס את הטוב ומטפל בו: הוא מעשה ידי האדם.

האם רשאים אם כן למרוד מול המחלה או מול הצרה? הרב משיב בביטוי של חכמים: "חוצפא כלפי שמיא" יכולה להועיל. ה' אוהב שמחייבים את אחריותו; כך פנה אליו אברהם: "השפט כל הארץ לא יעשה משפט" (בראשית יח, כה).

אבל צריך להגיע לדרגה הראויה כדי לעשות זאת.

מסקנת הרב

אין העיקר לשאול את השאלה ולהסתלק. חכו לתשובה.

לקח לשולחן

קורה שאנו שואלים את השאלה והולכים — בריב, בתפילה, בשיחה קשה. איזו שאלה זרקנו בלי לחכות לתשובה? האם אנו מעזים, במשפחה, לומר את כעסנו ובכל זאת להישאר כדי לשמוע את האחר?

הצגה

רעי איוב מגינים על רעיון אחד: לחפש את סיבת הניסיון באדם, לעולם לא להעמיד את ה' לדין. איוב, לעומתם, חושב את עצמו לנקי מחטא: ה' הוא שפנה ממנו.

השאלה

מהו חטאו האמיתי של איוב, ומה גורם לו להשתנות?

התשובה

הרב: "הוא ראה את עצמו באמת כעמוד השדרה של האנושות."

"אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא", אומרים הרעים; אצל כל אדם התנח צד כלשהו, והאיון הופר. איוב אינו רואה זאת.

חטאו האמיתי, אומר הרב, הוא הבז כלפי כל סביבתו. הוא ראה את עצמו כעמוד השדרה של האנושות, כמושיעה, כנקודת הייחוס, כדגם, ולא מצא את האחרים ראויים לתשומת לבו. הרעים מתאמצים להראות לו שאין פגם של ה' בהנהגת עולמו: יש קודם כול האדם, האדם ביחסו אל הזולת.

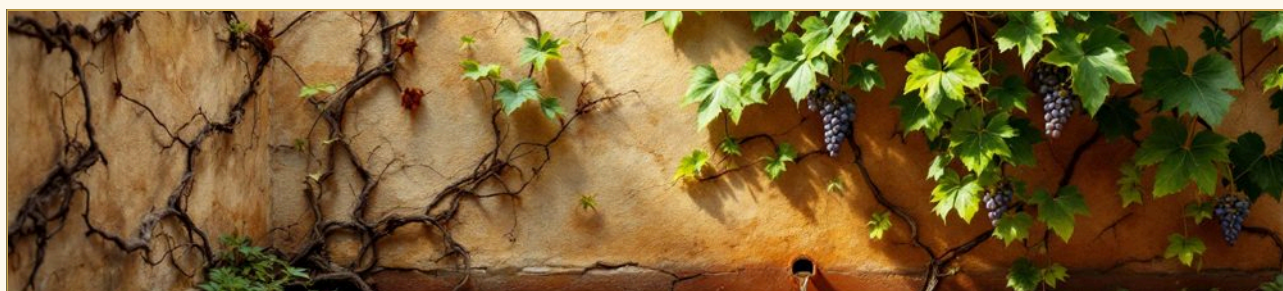
יידרשו כשלושים פרקים עד שאיוב יתקן את דרך ראייתו. רק אז מתגלה אליו ה' ופותח בדיאלוג. ובשמו של איוב עצמו, מוסיף הרב, יש "איוב": שנאת העצמי, הבז לעצמי, המבקשים חיזוק במקום אחר.

מסקנת הרב

צריך דווקא לגדול, לגדול דרך הלימוד, דרך החכמה.

לקח לשולחן

אפשר להיות אדוק ולהביט באחרים מלמעלה. את מי בסביבתנו שפטנו כ"לא ראוי לתשומת לבנו"? יאמר כל אחד מה למד לאחרונה ממי שלא לקח ברצינות.

הצגה

הרב קושר את איוב לתשעה באב: מצאנו שוב את ארצנו, אבל עדיין לא את שפת השיתוף. נתקי הדיאלוג חוצים את החברה, את הדורות, ואת העולם הדתי עצמו.

השאלה

מדוע קיום מצוות בלי דעת אינו עומד בניסיונות — והאם לימוד בלי מעשה טוב ממנו?

התשובה

הרב: "החכמה היא יראת ה' האמיתית".

לפעמים אנו מסתגרים בקיום של הלכה שהתייבשה, שאינה נושמת לא שמחת חיים, לא רצון להנחיל, לא טעם של קהילה. היא אינה עומדת לא בפני פגעי מזג האוויר, לא בפני אסונות ולא בפני מחלוקות, וחושפת אותנו לאובדן מהות עצום.

החשבון שיש לנתת בעבודת ה' נקבע בעבודת הוולת: לגשת אליו במרב התבונה והחכמה. צריך להסביר, לא לכפות מנהגים; צריך קודם כול את הדעת, ולהביא לכך שהמעשים יהיו ביטוי טבעי של עצמנו, לא חובה הנכפית מבחוץ. האהבה והיראה צריכות ללכת יחד.

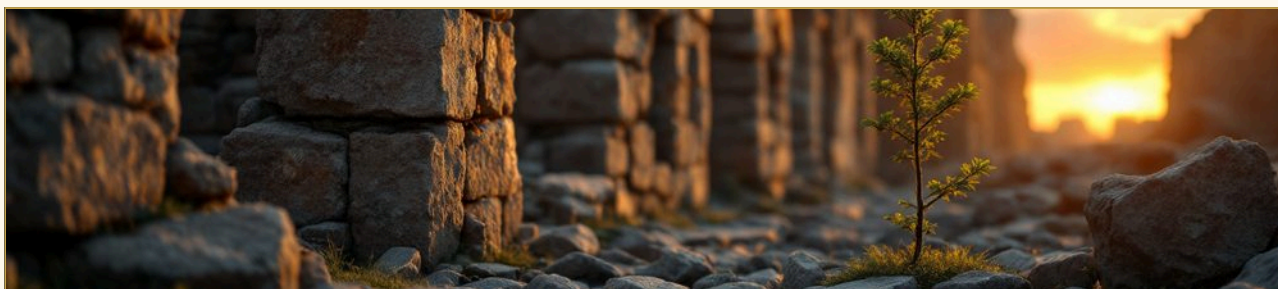
אחד השומעים שואל: ולימוד בלי מעשה? אותו פגם, משיב הרב. זו אהבה אפלטונית שאינה מובילה לשום מקום, קרע פנימי, משום שאין אפשרות לתת לה ביטוי ממשי.

מסקנת הרב

לימוד בלי מעשה פירושו, למעשה, אהבה אפלטונית.

לקח לשולחן

יש אצלנו דברים שמקיימים בלי להבין אותם, ואחרים שמבינים בלי לקיים אותם. יאמר כל אחד אחד מכל סוג. איזה מהם היינו רוצים להסביר לילדינו השבע, במקום לכפות אותו?

הצגה

שני ימים בשנה דומים בצום ומנוגדים בכל השאר: ביום הכיפורים מבקשים סליחה, בתשעה באב בוכים על מה שאבד. ובכל זאת אמרו חכמינו שבתשעה באב נולד המשיח.

השאלה

מדוע נקבעה לידת המשיח ביום האבל ולא ביום הסליחה?

התשובה

חכמינו: ביום שבו חרב בית המקדש, נולד המשיח.

ביום הכיפורים, אנו מודעים לחטאינו ומפצירים בה' שיעניק לנו את סליחתו. אנו נשארים אפוא תלויים בסליחה הזאת: צריך שירצה לתת לנו אותה. ולהישאר בתלות הזאת, אפילו בסליחתו של ה', אינו ערובה למשיח — משום שפירוש הדבר להיסמך על אחר ולצפות לו.

בתשעה באב, הדבר שונה. ביום הזה העם מבין שהבעיה בו: שעליו לעשות את המאמץ להתעלות מעל חולשותיו, מעל חוסר יכולתו, מעל יחסו לזולת, לעולם ולה'. ואם הכול תלוי בי, אם רק אני יכול לתקן את הכיוון ולסדר את המצב, אז המשיח כאן.

לכן המשיח נולד ביום תשעה באב: משום שביום הזה העם מבין שממנו יכולה לצמוח כל בנייה מחדש.

מסקנת הרב

ביום תשעה באב, העם הבין שממנו יכולה לצמוח כל בנייה מחדש.

לקח לשולחן

לכולנו יש תיקון שאנו מצפים לו ממישהו אחר: מחווה, התנצלות, סליחה. לאיזה מהם אנו מחכים זמן רב מדי? ומה היה קורה אילו החלטנו, הערב, שהוא תלוי גם בנו?